

POŽIŪRIS Į VALSTYBĖS PARAMOS ŠEIMAI VEIKSMINGUMĄ

Doc. dr. Gediminas Navaitis

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Valakupių g. 5, Vilnius LT-10101
Telefonas 274 06 37
Elektroninis paštas sdm@mruni.lt

*Pateikta 2007 m. balandžio 18 d.
Parengta spausdinti 2007 m. gegužės 8 d.*

Santrauka

Valstybės parama šeimai – tai piniginių išmokų, kompensacijų bei socialinių paslaugų visuma, kuria siekiama stiprinti šeimos socialinę instituciją, skatinti gyventojų kokybinį ir kiekybinį atkūrimą, sudaryti prielaidas šeimoms savarankiškai įveikti jų raidos sunkumus. Valstybinė paramos šeimai sistema turi įtakos daugelio Lietuvos šeimų funkcionavimui. Tačiau kaip gaunančios šią paramą šeimos vertina teikiamas paslaugas, išmokas ir kt., nėra pakankamai ištirta.

Todėl aktualu išsiaiškinti šeimos narių požiūrį į valstybės paramą šeimai, atskirų paramos rūšių veiksmingumą bei jų poreikį.

Straipsnyje pateikiami 2006–2007 m. atlikto tyrimo duomenys atskleidžia požiūrį į valstybės paramą šeimai.

Tyrimo duomenys rodo tikėjamą aukštą valstybės teikiamos paramos šeimai veiksmingumu, požiūrį, kad tokia parama gali pakeisti tiek atskiros šeimos gyvenimą, tiek turėti įtakos demografiniams procesams.

Tyrimas parodė, kad labiausiai pageidaujamas paramos būdas – piniginė parama.

Tyrimas taip pat leidžia konstatuoti, kad esama valstybės parama šeimai nėra supраста, todėl siekiant veiksmingesnės paramos šeimai sistemos plėtros būtų tikslinga išsamiau tirti visuomenės požiūrį į šią sistemą ir atitinkamai koreguoti jos pristatymą.

Pagrindinės sąvokos: šeima, valstybės parama šeimai, požiūris į valstybės paramą šeimai.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucija teigia, kad „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą“ [1].

Sparčių socialinių, ekonominių ir demografinių permąnų laikotarpiu, kurį išgyvena Lietuvos visuomenė, ši konstitucinė nuostata nėra pakankamai sėkmingai įgyvendinama. Gimstamumo rodikliai liudija – gyventojų skaičius nebeatkuriamas, aukštas skyrybų lygis, vis didesnis skaičius žmonių renkas nešeiminį gyvenimo būdą arba teisiškai nepatvirtina vyrą, moterį bei jų vaikus saistančius ryšius. Šiuos faktus būtų galima interpretuoti ir kaip nepakankamos valstybės paramos šeimai patvirtinimą. Antra vertus, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę vyko esminiai pokyčiai paramos šeimai sistemoje, ieškota alternatyvių paramos jai būdų, pastaraisiais metais imta daugiau dėmesio skirti socialinėms paslaugoms šeimai, jų kokybei bei įvairovei. Darbo ir socialinių tyrimų institutas 2001 m. atliko piniginės socialinės paramos suderinamumo su demografinė ir ekonomine padėtimi Lietuvoje tyrimą, nagrinėjo piniginių išmokų ir lengvatų bei kompensacijų sistemą.

Moksliniuose paramos šeimai tyrimuose nagrinėti piniginės paramos šeimoms tobulinimo būdai, šeimos politikos ypatumai (Stankūnienė, Eidukienė, Gruževskis, 2001), šeimos transformacijos, turinčios įtakos šeimos politikai (Stankūnienė, Jonkarytė, Mitrikas, 2003), palankios šeimos politikos įgyvendinimo galimybės (Jančaitytė, 2006), socialinių paslaugų šeimai ir jos nariams kokybė (Žalimienė, 2003). Tačiau paramos šeimai veiksmingumo įvertinimų dar trūksta.

Valstybinė paramos šeimai sistema turi įtakos daugelio Lietuvos šeimų gyvenimui, todėl paramos veiksmingumą gali atskleisti nuomonių apie šios paramos trūkumus ir pranašumus tyrimas.

Straipsnio tikslas ir yra aptarti požiūrį į valstybės paramą šeimai, atskleisti vykdomos paramos šeimai politikos ir šeimų pageidavimų jai neatitikimus.

Paramos šeimai samprata ir praktika

Paramos šeimai tikslai ir būdai realizuoja bandymus valdyti demografinius procesus, remti prioritetinius šeimos modelius.

Siekiant sukurti veiksmingą paramos šeimai sistemą būtina: įvertinti šalies socialinę, demografinę, ekonominę padėtį, iškelti pagrindines šeimos problemas, analizuoti kitų šalių patirtį jas sprendžiant, numatyti pagrindines paramos šeimoms priemones, kontroliuoti jų įgyvendinimą bei tikslinti veiksmų ir priemonių planus (Stankūnienė, Eidukienė, Gruževskis ir kt., 2001, p.14). Paprastai nagrinėjant paramą šeimai analizuojamas teisinis šeimos santykių reguliavimas, jai teikiamos pašalpos, lengvatos ir paslaugos.

Valstybės paramą šeimai teikia valstybė arba jos įgaliota institucija. Ir paramos teikėjai, ir paramos samprata, ir paramos gavėjai keičiantis ekonominiam visuomenės pajėgumui, socialinio teisingumo sampratai ir kitiems su parama susijusiems veiksniams gali keistis (Tartilas, 2005).

Šiuo metu Lietuvoje nėra vienos institucijos, kuri koordinuotų visą paramos šeimai politikos įgyvendinimą. Šeima rūpinasi keturios ministerijos: Švietimo ir mokslo, Finansų, Socialinės apsaugos ir darbo bei Vidaus reikalų. Minėtos institucijos skirtingai plėtodamos joms pavestas sritis, lemia netolygų ir ne visada nuoseklų paramos šeimai sistemos funkcionavimą. Antra vertus, bendriausi šeimos politikos ir ją įgyvendinančios paramos šeimai principai įvardijami tapačiai. Teigiama, kad vadovaujamosi šeimos fundamentalumo, šeimos autonomijos, dalyvavimo ir solidarumo, lyčių lygybės, subsidiarumo ir neintervencijos, šeimų įvairovės, viešojo ir privačiojo gyvenimo suderinamumo, neigiamų ekonominių pokyčių padarinių mažinimo principais (7, p. 18).

Priemonės, kuriomis siekiama paramos šeimai politikos tikslų, numatytos Socialinės paramos koncepcijoje. Čia teigiama, kad socialinės paramos sistema remiasi atsakomybės pasidalijimu tarp visuomenės, bendruomenės ir šeimos (asmens). Joje išskiriami trys paramos teikimo būdai: socialinės paslaugos ir socialinė globa; pašalpos ir piniginės išmokos; šalpa daiktais (8, p.49).

Panaši paramos struktūra, D Peterso nuomone, egzistuoja ir daugelyje ES šalių, t. y. yra trys jos kryptys: socialinio draudimo, socialinės paramos ir, turinti didesnę įtaką šeimai, demografinė (Pieters, 1998).

Orientacija į piniginę paramą pastebima nuo pat paramos šeimai sistemos Lietuvoje kūrimo pradžios. Tuo metu buvo didinamos pašalpos, įvedama daug naujų, mažų pašalpų (pvz., socialinės pašalpos vaikams iš nepakankamai aprūpintų šeimų; pašalpos motinoms, be tėvo auginančioms iki 3 metų amžiaus vaikus; pašalpos studentams, negaunantiems stipendijų, pašalpos našlaičiams ir kt.). 1994 m. priimtas naujas Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas, kuriuo atsiskaityta gausybės mažų pašalpų, padidintos pašalpos labiausiai pažeidžiamoms šeimoms. Įvykdžius valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, mokėjimo reformą, nuo socialiai pažeidžiamų šeimų rėmimo pereita prie visų šeimų rėmimo. Šios reformos tikslas – garantuoti socialinį saugumą visoms vaikams auginančioms šeimoms, sugriežtinti tėvų atsakomybę už pašalpų panaudojimą ir suteikti daugiau įgaliojimų institucijoms, teikiančioms paramą socialinės rizikos šeimoms (10, p. 38).

Be piniginių išmokų šeimai, plėtojamos ir kitos paramos jai formos. Kuriamos prielaidos tėvams aktyviau įsitraukti į vaikų ugdymą (tėvystės atostogos), plečiamos lengvatos šeimoms, auginančioms vaikus (mokesčių ir lankstaus darbo grafiko bei trukmės), numatytos priemonės, palengvinančios šeimų apsirūpinimą būstu (mokant iš valstybės biudžeto lėšų būsto kredito draudimo įmokas ar jų dalį, teikiant subsidijas būsto kredito daliai padengti), bandoma gerinti šeimų konsultavimą ir informavimą (sudaromos galimybės gauti nemokamą juridinę pagalbą, psichologinės pagalbos teikimą numatė Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas).

Apibendrinant tai, kas pasakyta apie valstybės paramą šeimai, galima pažymėti, kad šeimos svarba visuomenės gyvenimui valstybiniu lygiu yra pripažįstama, o paramos šeimai sistemą bandoma priderinti prie aktualesnių šiuolaikinės Lietuvos šeimų problemų. Jos poveikį šeimų situacijai gali lemti ekonominės valstybės galimybės, paramos organizavimo gebėjimai bei visuomenės požiūris į šios pramos veiksmingumą ir prieinamumą. Pastarasis paramos teikimo aspektas santykinai mažai tyrinėtas.

Požiūrio į valstybės paramą šeimai tyrimo organizavimas ir tiriamieji

Požiūrio samprata. Požiūris šiame tyrime, remiantis H. Beneschu, apibūdinamas kaip individuali vertinimų sanauka, mintys ir pažiūros, galinčios virsti išankstinėmis nuostatomis (Benesch H. 2002.

P. 463). H. Beneschas nurodo, kad požiūrį atskleidžia nuomonės, vertinimai ir asmeniui įprasti elgesio būdai.

Požiūrio į valstybės paramą šeimai tyrimo metodas. Atliekant tyrimą taikytas anketinės apklausos metodas. Anketą sudarė klausimų, kuriais siekta atskleisti respondentų nuomonę apie valstybės paramos šeimai būtinumą, tokios paramos skyrimo tikslus ir priežastis, remiamų asmenų grupes bei sužinoti tiriamųjų socialines ir demografines charakteristikas, grupės. Respondentai taip pat prašyti išsakyti savo pasiūlymus dėl paramos šeimai sistemos tobulinimo būdų.

Požiūrio į valstybės paramą šeimai tyrimo organizavimas. Požiūrio į valstybės paramą šeimai tyrimas atliktas 2006–2007 m. Organizuojant anketinę apklausą buvo atliktas žvalgomasis tyrimas. Jame dalyvavo Mykolo Romerio universiteto socialinio darbo neakivaizdinių studijų studentai (27 asmenys). Remiantis šio tyrimo rezultatais patikslinti anketos klausimai.

Anketinę apklausą atliko Mykolo Romerio universiteto socialinio darbo neakivaizdinių studijų studentai. Apklausos vykdytojai gavo užduotį apklausti 3–5 respondentus. Respondentai atrinkti tikslinės atsitiktinės atrankos būdu.

Tyrimo duomenys apdoroti SPSS programa. Statistiniam reikšmingumui įvertinti pasinaudota χ^2 kriterijumi, pasirinkus patikimumo lygmenį $p < 0,05$.

Tiriamieji. Iš viso apklausta 440 respondentų – 220 vyrų ir 220 moterų. Didesnė respondentų dalis gyvena pirmoje registruotoje santuokoje (64,0 proc.). Ne pirmoje registruotoje santuokoje gyveno 6,8 % respondentų, išsituokusių buvo 8,4 %. Kita respondentų dalis įvardijo savo šeiminių padėtį kaip neregistruotą santuoką (20,8 proc.). Tyrimo dalyvavusių respondentų šeimos dažniausiai susideda iš dviejų trijų asmenų.

Didžiausia respondentų dalis turėjo aukštąjį universitetinį arba aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą (70,6 %), buvo tarnautojai(-os) (46,3%) arba verslininkai(-ės) (15,2 %). Respondentų(-čių) išsilavinimas sietinas su jų amžiumi. 45,7 proc. apklaustųjų buvo jaunesnio nei 30 metų, o 29,0 proc. jaunesnio nei 40 metų amžiaus.

Respondentai(-ės) yra miestų gyventojai. 68,1 proc. gyveno Vilniuje, 17,3 proc. – Kaune, kiti kituose Lietuvos miestuose.

Apibendrinus pateiktas respondentų demografines charakteristikas, galima sudaryti tipinį tyrimo dalyvio portretą. Tai būtų sostinės gyventojas(-a), kurio(-ios) šeima susideda iš 3 asmenų, turintis(-i) aukštąjį universitetinį arba neuniversitetinį išsilavinimą, gyvenantis(-i) pirmoje registruotoje santuokoje.

Vertinant respondentų visumą galima sakyti, kad jie gali spręsti apie valstybės paramą šeimai remdamiesi savo asmenine patirtimi, o respondentų pasiskirstymas pagal šeiminių padėtį artimas Lietuvos gyventojų pasiskirstymui.

Svarbiausieji požiūrio į valstybės paramą šeimai tyrimo rezultatai

Dėl straipsnio apimties nėra galimybės pateikti visų tyrimo rezultatų. Apsiribosime pristatymu tik tu, kurie labiausiai išryškina požiūrį į valstybės paramą šeimai bei tokios paramos veiksmingumą.

Visų pirma reikia pasakyti, kad 89,7 proc. respondentų(-čių) mano, kad valstybė turi prisiišti atsakomybę už šeimos gerovę, privalo suteikti jai paramą. Toks pat didelis skaičius tiriamųjų 91,1 proc. respondentų(-čių) pritaria teiginiui, kad Lietuvos demografinė padėtis visų pirma priklauso nuo Lietuvos ekonominės padėties. Tarp veiksnių, lemiančių šią situaciją, antroje vietoje atsидūrė valstybės parama šeimai (83,2 proc. atsakymų) ir trečioje šeimos narių nuostatos bei vertybės, skatinančios turėti vaikų (63,9 proc. atsakymų). Tik pagal šį atsakymo variantą rastas statistiškai patikimas skirtumas tarp vyrų ir moterų požiūrio. Moterys dažniau nei vyrai nurodė visus tris veiksnius, turinčius įtakos Lietuvos demografinėi padėčiai. Vyrai paprastai apsiribodavo pirmaisiais dviem.

Nors tyrimo neišryškėjo statistiškai reikšmingi skirtumai tarp įvairaus išsilavinimo, gyvenamosios vietos bei lyties respondentų(-ių), galima tendencija ($p > 0,1$), kad mažesnių miestų gyventojai(-os) labiau nei sostinės gyventojai(-os) laikosi nuostatos, kad valstybė turi teikti paramą šeimai. Šią tendenciją galima sieti su tuo, kad statistiškai patikimai mažesnių miestų gyventojai(-os) dažniau nei sostinės gyventojai(-os) kaip svarbiausią valstybės paramos šeimai būdą nurodė tiesioginę piniginę ir rečiau konsultacinę paramą.

1 lentelėje pateikiamas apklaustųjų vyrų ir moterų požiūris į svarbiausius paramos šeimai būdus.

1 lentelės duomenys rodo, kad vyrų ir moterų požiūriai į valstybės paramą šeimai pastebimai skiriasi, nors ir jie, ir jos pritaria, kad šeimos būtų finansiškai remiamos – vyrai siūlo didesnes mokesťines lengvatas šeimai, o moterys kaip svarbiausią paramos būdą nurodo tiesiogines pinigines išmokas.

1 lentelė. Apklaustųjų požiūris į svarbiausius paramos šeimai būdus

Pageidaujami paramos būdai	Vyrai		Moterys	
	N	%	N	%
Mokesčių lengvatos šeimai	105*	47.5*	42*	19.1*
Didesnės tiesioginės piniginės išmokos	70	31.6	78	35.4
Konsultacijos šeimai	24*	11.6*	41*	18.6*
Įstatymų privilegijos šeimai	21*	9.3*	59*	26.9*

* Vyrų ir moterų požiūrio skirtumas statistiškai reikšmingas, $p < 0,05$.

Mokestinių lengvatų prioritetą vyrų atsakymuose gali būti siejamas su tuo, kad dvigubai daugiau vyrų nei moterų nurodydami savo profesinę veiklą pažymėjo esą „verslininkai“, o santykinai daug apklaustų moterų (14 proc.) nurodė, kad tyrimo metu dėl įvairių priežasčių (nėštumas, vaiko auginimas ir kt.) nedalyvauja arba ribotai dalyvauja profesinėje veikloje.

Pastebimai išsiskyrė vyrų ir moterų požiūriai į konsultacinę paramą bei galimas įstatymų privilegijas šeimai.

Pokalbiai su apklaustaisiais liudija, kad vyrai įstatymų privilegijas šeimai neretai suvokia kaip privilegijas moteriai, todėl jų tarsi „nevertina“.

Panašus jų požiūris ir į konsultacinę paramą. Jos svarbos neigimas gali būti siejamas su savarankiškumo pabrėžimu. Pvz., apklausos metu Rimvydas G. (36 m., vilnietis, verslininkas, išsilavinimas aukštesnysis) komentuodamas savo pasirinkimus nurodė, kad „jeigu kam reikia, tegu konsultuojasi, bet šeima turi pati spręsti savo reikalus“.

Aptariant valstybės paramą šeimai svarbu atskleisti ne tik požiūrį į tokios paramos būdus, bet ir požiūrį į prioritetiškai remtinas šeimas.

2 lentelėje pateikiamas apklaustųjų vyrų ir moterų požiūris į prioritetiškai remtinas šeimas.

2 lentelė. Apklaustųjų požiūris į prioritetiškai remtinas šeimas

Paramos skyrimo prioritetas	Vyrai		Moterys	
	N	%	N	%
Remti tik vargstančias šeimas	114*	51,8*	97*	44,1*
Visos šeimos turi gauti vienodą paramą	32*	14,5*	43*	19,6*
Parama turi priklausyti nuo šeimos pajamų	31	14,1	27	12,3
Parama turi priklausyti nuo auginamų vaikų skaičiaus	22*	10,0*	49*	22,3*
Neturiu aiškios nuomonės šiuo klausimu	21*	9,5*	4*	1,7*

* Vyrų ir moterų požiūrio skirtumas statistiškai reikšmingas, $p < 0,05$.

Analizuojant 2 lentelės duomenis galima pastebėti, kad daugelis apklaustųjų mano, kad reikėtų remti materialinių sunkumų turinčias šeimas. Kad vienoda parama būtų teikiama visoms šeimoms, pritarė tris kartus mažiau vyrų ir du kartus mažiau moterų. Antra vertus, požiūris, kad parama šeimai turėtų būti susieta su šeimos pajamomis, nėra paplitęs. Taigi konstatuotinas akivaizdus požiūrio į paramą prieštaravimas.

Pritarusieji, kad visos šeimos būtų remiamos vienodai, beveik be išimties yra jaunesnio amžiaus (iki 30 m.) vyrai ir moterys.

Pažymėtina ir tai, kad pastebimai skiriasi vyrų ir moterų požiūris į paramą šeimoms, auginančioms vaikus. Dvigubai daugiau moterų nei vyrų mano, kad parama turėtų būti siejama su vaikų skaičiumi. Be to, nemaža dalis apklaustų vyrų atsakydami į šį klausimą nurodė, kad neturi aiškaus požiūrio į šeimos rėmimą.

Išvados

Šeimos politikos, valstybės paramos šeimai veiksmingumas priklauso nuo daugelio aplinkybių. Viena svarbesnių tarp jų – šeimų požiūris į teikiamą paramą. Tyrimo rezultatų rodo, kad daugelis respondentų šeimos gyvenimą, Lietuvos demografinę padėtį sieja su valstybės parama šeimai. Galima išvengti ir šio požiūrio prieštaravimus. Bene ryškiausi iš jų tai, kad respondentai(-ės) palaiko turinčių materialinių sunkumų šeimų rėmimą, bet nesieja paramos su šeimos pajamomis; ir respondentai, ir

respondentės teigia, kad parama šeimai pagerintų Lietuvos demografinę padėtį, tačiau tam, kad parama būtų siejama su vaikų skaičiumi šeimoje, pritaria daugiau moterų nei vyrų.

Pristatomi tyrimo duomenys neprieštarauja, bet ir nėra tapatūs kitų požiūrio į valstybės paramą šeimai tyrimų duomenims. V. Stankūnienė nurodo, kad „Gyventojų politikos vertinimo“ tyrimo duomenimis, 92 proc. tiriamųjų pritaria mokestinėms lengvatoms žmonėms, auginantiems nepilnamečius vaikus (Stankūnienė ir kt., 2003, p. 161). Tai galėjo lemti skirtingi tyrimo instrumentai, skirtinga tyrimų apimtis bei valstybės paramos šeimai sistemos pokyčiai.

Šios aplinkybės skatintų tęsti požiūrio į valstybės paramą šeimai tyrimus išsamiau nagrinėjant įvairių gyventojų grupių požiūrius ir juos lemiančius veiksnius.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992. Nr. 33. P. 101.
2. Stankūnienė V., Eidukienė V., Gruževskis B. ir kt. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas. – Vilnius: LFSI, 2001.
3. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mitrikas A. Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai // Filosofija. Sociologija. 2003. Nr. 2. P. 51–58.
4. Jančaitytė R. Šeimai palankios politikos įgyvendinimas Lietuvoje: problemos ir galimybės // Socialinis darbas. 2006. Nr. 5 (1). P. 30–37.
5. Žalimienė L. Socialinės paslaugos. – Vilnius: VU, 2003.
6. Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. – Vilnius: MRU, 2005
7. Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. P. 18.
8. Socialinės paramos koncepcija // Valstybės žinios. 1994. Nr. 36–653.
9. Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
10. Socialinis pranešimas. 2002 m. – Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2003. P. 38.
11. Benesch H. Psichologijos atlasas. – Vilnius: Alma littera, 2002. T. 2.
12. Stankūnienė V., Jonkarytė A., Mikulionienė S. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003.

STANDPOINT TO THE EFFECTIVENESS OF THE GOVERNMENTAL AID FOR THE FAMILY

Assoc. Prof. Dr. Gediminas Navaitis

Mykolas Romeris University

Summary

The results of the research disclosed the discrepancies in the standpoints of the respondents to the governmental aid for the family. The contradictions are typical of the respondents' answers. During the research the great reliance on the government as the organ of the power showed up which is able to change the life of a particular family. The most desirable way of aid is monetary support. But only after having combined the means of aid complexly it will be possible to establish the effective system of the support for the family.

The aid of the government for the family is the whole of monetary allowances, compensations and social services whose aims to encourage and help the families to perform their functions, to solve the arising problems independently, to ensure the safe conditions for the functioning of the families. The family aid system touches most of Lithuanian families: some families get allowances, other get services. So it is very important to ascertain the standpoints of the families to the means of the governmental aid and to its effectiveness.

The results of the research reveal the standpoints of the respondents to the effectiveness of the aid of the government as to the guarantee of the stability and security of the family; the constant source of revenue; the factor able to influence the birthrate; the necessary source of aid after the birth of a child.

Keywords: family, state aid, standpoint.